



*Aandachtig gehoor bij de rede van oud-KVP-voorzitter Aalberse.*

## Afsluiting van een tijdperk

**mr. P. J. M. Aalberse, lid van de Raad van State en oud-voorzitter van de KVP op de opheffingspartijraad KVP, 3 oktober 1980 te Den Bosch.**

„De afsluiting van een tijdperk en de definitieve start van een nieuw begin”. Zo zou, dunkt mij, de datum 4 oktober 1980 kunnen worden aangemerkt. De laatste vergadering van de Partijraad van de KVP, welke ik gedurende de 6 jaar van mijn voorzitterschap zo vele malen mocht presideren.

Het spreekt vanzelf dat bij een gelegenheid als deze een terugblik over een periode, die in feite begon bij de grondwetswijziging van 1848, toen via het districtenstelsel rechtstreekse verkiezingen voor de Tweede Kamer werden gehouden passend is. Dit niet in de geest van een nostalgisch omzien, evenmin in de sfeer van triomfantelijk wijzen op het vele dat in al die jaren mede door staatslieden en politici van R.K. Staatspartij en KVP tot stand kon worden gebracht. Veeleer in de sfeer van dankbaarheid voor alle arbeid die werd verricht en waardoor belangrijke resultaten konden worden bereikt.

Het is uiteraard ondoenlijk in een kort tijdsbestek ook maar enigszins een volledig beeld te schetsen.

Ik moet mij beperken tot enkele markante punten, waarbij een scheidslijn valt te trekken tussen de periode vóór 1940 en die na 1940.

Teruggaande naar de periode vóór 1940 dient in herinnering te worden gebracht, dat de politieke eenheid van de Katholieken sterk is bevorderd door de zgn. schoolstrijd, de strijd om gelijkstelling van het bijzonder onderwijs, waarbij Katholieken en Protestanten, ondanks verschillen van inzicht, elkaar vonden, mede op basis van de zgn. „antithese”, op politiek terrein uitmondend in „de coalitie”. Deze werd gevormd door de reeds in 1879 opgerichte A.R.P. op basis van het program van Kuyper en de nadien afgesplitste groepering van De Savornin Lohman, in 1908 uitmondend in de CHU. Van een R.K. Staatspartij was toen nog geen sprake.

Het was Schaepman die in 1883 zijn Proeve van een Program lanceerde met de bedoeling van dit als grondslag zou dienen voor een katholieke partij, maar verder dan een club van R.K. Kamerleden kwam het voorlopig niet. Toch was die een begin van eenheid, toen een Program van Actie werd aanvaard. Als aanloop van de vorming van een partij kan worden gezien de totstandkoming in 1904 van de Algemene Bond van R.K. Kiesverenigingen in Nederland, maar het zou tot 1926 duren alvorens de R.K. Staatspartij definitief kon worden opgericht. Overzien wij de lange periode tot 1940 dan komen daaruit een aantal prominente figuren naar voren, die bij een gelegenheid als deze niet ongenoemd mogen blijven, niet als persoonsverheerlijking, maar om de grote verdiensten die zij hebben gehad voor de staatkundige en sociale ontwikkeling in ons land en voor de door de R.K. Staatspartij gevoerde politiek. Op een in 1953 gehouden congres van de KVP, het jaar van de herdenking „100 jaar Kromstaf”, het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie, werden in Tivoli in Utrecht portretten geëxposeerd van Partij- en fractievoorzitters sinds Schaepman de Katholieken rond zijn proeve van een program wist te verenigen, vergezeld van een korte beschrijving.

Aldus werden naar voren gehaald: Nolens, Van Wijnbergen, Ruys de Beerenbrouck, Goseling, Verschuur, Deckers en Romme. Eén naam, die in deze serie eveneens wordt vermeld wordt door mij, om redenen die u zult begrijpen, niet genoemd. Namelijk die van de voormalige Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, fractie-voorzitter en Kamervoorzitter.

## **Aanzet sociale politiek**

Aangezien ik fragmentarisch te werk moet gaan wil ik over de periode vóór 1940 het licht laten vallen op de periode vanaf 1918, het optreden van het eerste coalitiekabinet Ruys de Beerenbrouck, vooral ook omdat toen een zo sterke aanzet werd gegeven aan wat wij sociale politiek plegen te noemen.

Aangezien ik tot een generatie behoort, die al deze mannen, met uitzondering van Schaepman, heb gekend en veelal van nabij heb meegemaakt zou het verleidelijk zijn hen nog eens voor het voetlicht te halen omdat ik weet, dat zo velen zo weinig bekend zijn met al hetgeen zij hebben nagestreefd en gepresteerd, maar dit zou te ver voeren.

Onder dit eerste coalitie-kabinet na de oorlog '14-'18 werd, zonder iets te willen

afdoen aan hetgeen daarvoor door enkelen was gepoogd tot stand te brengen, de eerste grote aanzet werd gegeven voor een aantal sociale maatregelen waarop in latere jaren kon worden voortgebouwd.

Daaraan was echter een lange periode vooraf gegaan. Wie zich de moeite zou getroosten nog eens kennis te nemen van de jaargangen 1902 tot 1916 van het Kath. Sociaal Weekblad, (redactieadres Oude Singel 78 te Leiden, het huis waarin ik werd geboren), zal ervaren dat de invloed van de encycliek Rerum Novarum, door Schaepman aangeduid als een grondwet, bijzonder groot is geweest. Maar men denke niet dat degenen die zich daarvoor hebben ingezet vanuit het katholieke kamp unaniem werden bewierookt. Wanneer wij thans spreken van progressieven en conservatieven dat heette het in die tijd: democraten en conservatieven. En dat conservatisme loog er niet om.

De activiteiten van het Bureau van de Katholiek Sociale Actie, gevestigd aan hetzelfde adres in Leiden, werd door sommige prominente katholieken, waaronder ook bisschoppen met wantrouwen gezien en aangemerkt als een soort rood bolwerk. Ook in die tijd dus al een „rooie Piet!“ (Senior wel te verstaan).

### **Wetgevende arbeid**

Wie verder kennis zou nemen van een gedenkboek dat in 1926 werd samengesteld door een aantal Hoofdambtenaren van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid zal verbaasd zijn over de omvang van de wetgevende arbeid die alleen al in die jaren tot stand kon worden gebracht.

In 1919, in één jaar tijd: Ouderdomswet, wijziging Invaliditeitswet, Gezondheidswet, Warenwet, werkloosheidsvoorziening-noodwet, instelling Hoge Raad van Arbeid en vooral de Arbeidswet. In opvolgende jaren: de Arbeidsgeschillenwet, wijziging Ongevallenwet, drastische wijziging in de wetgeving voor de volkshuisvesting, waardoor de ook toen bestaande woningnood grotendeels werd opgelost en men vanuit het buitenland naar Nederland kwam om te zien wat men hier, in het bijzonder op het gebied van de arbeiderswoningbouw, had gepresteerd.

Ook in die jaren reeds studies en publicaties over bedrijfsdemocratie, medezeggenschap en, zoals men het noemde: publiekrechtelijke regeling der collectieve arbeidsovereenkomst. Deze opsomming zou nog ruimschoots kunnen worden vervolgd, maar laat mij volstaan met te constateren, dat dit alles tot stand kon worden gebracht in de coalitie met de partijen die thans tot de fusie hebben besloten.

Het heeft tot 1939 geduurd voordat ook sociaal-democraten tot het kabinet De Geer konden toetreden. De „uiterste noodzaak“, door Nolens jarenlang als voorwaarde gesteld voor samenwerking met de socialisten werd toen geacht aanwezig te zijn.

### **De jaren dertig**

Evenwel, na de periode van opbouw vanaf 1918 volgde de periode, aangeduid als de jaren dertig, waarin de coalitie van 1933 tot 1937 uitgebreid met vrijzinnig-

democraten en liberalen, op een zware proef werd gesteld. Een volledige mondiale ineenstorting, met alle gevolgen van dien voor ons land met zijn toen nog in hoofdzaak agrarische bevolking. De werkwoorden inleveren, aftoppen en pakken waren nog niet uitgevonden, maar het was bezuinigen en jaar op jaar drastische verlaging van lonen en salarissen, van hoog tot laag. Een afschuwelijke werkloosheid met minimale voorzieningen, catastrofale problemen voor land- en tuinbouw, waaraan door de wetgeving van minister Deckers zoveel mogelijk tegemoet werd gekomen. Wie dit alles heeft meegemaakt en aan den lijve ondervonden hoedt er zich wel voor deze donkere periode te vergelijken met de situatie waarin wij thans leven, hoe moeilijk die ook is.

## **Na de oorlog**

Dan in 1940: de drastische beëindiging van een tijdperk. Komende aan de periode vanaf 1945 mag ik veel bekend veronderstellen.

Ik begin dan met de vraag, die mij nog vaak bezig houdt: hoe zou de ontwikkeling van ons partijen-stelsel zijn geweest als Nederland in 1944 in zijn geheel zou zijn bevrijd? Wij in het niet-bevrijde deel bleven bezig met de voorbereiding die zou leiden tot de oprichting van de Nederlandse Volksbeweging, niet wetende dat in het Zuiden van ons land langs een geheel andere weg werd gewerkt. De voorbereidingen waren al zo ver gevorderd, dat reeds in december 1945 de KVP werd opgericht als beginsel en programpartij. Een ieder had toen zijn eigen persoonlijke keuze te maken: medewerken aan de doorbraak of aan de nieuwe KVP. Voor velen, ook onder hen die aanvankelijk aarzelden, was de keuze duidelijk: een aansprekend program, een nieuw elan: zij kozen de KVP.

In de toen volgende periode van wederopbouw en industrialisatie werd in coalitie van de drie christen-democratische partijen en de toenmalige Partij van de Arbeid intensief samengewerkt, eerst in een kabinet onder leiding van Beel, daarna onder leiding van Drees. Het is niet overdreven te zeggen dat in die jaren in goed overleg tussen regering en parlement met een man als Romme als onbetwist leider van de KVP-fractie, groot werk is verricht, gestart als men was letterlijk op de puinhopen.

## **KVP-gezinspartij**

Belangrijk in die periode waren o.a. enkele hoofdpunten uit ons program: De gezinspolitiek, de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en het streven naar bezitsvorming. De p.b.o., gebaseerd op samenwerking en solidariteit heeft dan wel niet de ontwikkeling doorgemaakt zoals velen zich die hadden voorgesteld, toch zijn ook nu nog resultaten van dit werk zichtbaar. Ten aanzien van de gezinspolitiek is de toenmalige leuze: „KVP-Gezinspartij” geen dode letter gebleven. Voor de bezitsvorming is hardnekkig gestreden. De weerstanden daartegen vooral van socialistisch zijde, speelden zelfs nog bij de kabinetsformatie-1956 een belangrijke rol. De KVP mag, ook zonder zelfverheffing, memoreren het met succes bekroonde streven tot de instelling van het ministerie van Maatschappelijk Werk, later CRM en haar positieve instelling ten aanzien van de ontwikkelingshulp- en samenwerking.

Na het verbreken van de samenwerking met de PvdA in 1958 blijkt dat een kabinet van uitsluitend de drie christen-democratische partijen niet mogelijk is aangezien zij bij de verkiezingen van 1959 onder de 50% bleven. Het kabinet-De Quay komt dan tot stand, de drie christen-democratische partijen met de VVD, een politieke samenwerking die van 1959 tot 1965 zou duren.

## **50 zetels**

De 4-jarige periode van het kabinet-De Quay was voor de KVP als partij bijzonder gunstig. Na afloop van deze periode in 1963 ging de KVP de verkiezingen in onder de leuze: voortzetting van het beleid van de kabinet-De Quay. (Helaas niet: van het kabinet-De Quay, omdat de minister-president niet beschikbaar was voor een tweede termijn. Het werd een groot electoraal succes: 50 zetels! Ook voor een partijvoorzitter is zo iets een hoogtepunt, maar het kan verkeren: bij de verkiezingen-1967: terug naar 42 zetels.

## **Wijziging in denken**

Het begin van de periode '63-'67 was voor onze partij als zodanig hoopvol. Wij waren uiteraard dankbaar voor het electorale succes, maar gelukkig niet verblind. Wij onderkenden de wijzigingen die zich voltrokken in het katholieke denken, de neiging tot deconfessionalisering en besloten onszelf de spiegel voor te houden, juist nu wij er zo sterk voor stonden en niet het verwijt konden krijgen dat wij dit deden uit zwakte. Ingesteld werd een Structuurcommissie „Grondslag en karakter van de KVP” met als probleemstelling: de KVP in een veranderde wereld. Als toenmalige voorzitter van deze commissie memoreer ik met dankbaarheid de belangrijke bijdragen aan deze studie van Mag. Stokman en Dr. Albering, zijn leven lang als alg. secretaris en Kamerlid een trouwe steunpilaar van de partij.

Als een van de hoogtepunten uit het rapport kan worden aangemerkt: de KVP is beginsel- en programpartij, maar het Alg. Staatkundig Program zou moeten worden gewijzigd in die zin, dat de partij zich laat leiden en inspireren door een christelijke mens- en maatschappijbeschouwing, doch dat zij bij de bepaling van het politiek te voeren beleid onafhankelijk is van kerkelijke instanties. Daaraan wordt toegevoegd dat een christen-politicus ongetwijfeld zal luisteren naar elk vermaan of elke boodschap van kerkelijke zijde, maar dat hij zelfstandig moet verwerken welke toepassing daaraan moet worden gegeven op het politieke terrein, waar hij altijd met alle anderen moet handelen. Deze passages uit een rapport van 1965 hebben, dunkt mij, nog niet aan waarde verloren.

## **Opheffing nog niet verantwoord**

Nog een belangrijke conclusie: in het geheel van de thans bestaande politieke verhoudingen is de opheffing van de katholieke partij niet verantwoord. Maar ook: het is wenselijk de mogelijkheden van nieuwe, breder opgezette, doch christelijke geïnspireerde partijstructuren te onderzoeken en de feitelijke tot-

standkoming ervan ook in de praktijk met alle daartoe geëigende middelen te bevorderen. Dit sloot aan bij de suggestie die ik in de vergadering van december 1962 van deze Partijraad had gedaan en die ook de instemming van het Partijbestuur had gekregen.

Overigens had AR-voorzitter Berghuis reeds in 1957 verklaard, dat er ondanks alle verschillen meer was dat de kinderen der reformatie met de rooms-katholieken verenigde dan van hen scheidde. Waarop Romme in de Partijraadsvergadering van 1959 stelde dat de r.k. en de protestantse partijen zoveel gemeenschappelijks hadden dat „een gemeenschappelijk verkiezingsprogramma niet op voorhand als onwettelijk ter zijde moest worden geschoven”. Een typisch Romiaanse formulering!

Een eerste poging om reeds voor de verkiezingen van 1963 enkele gezamenlijke programmapunten te formuleren mislukte. De tijd van voorbereiding was te kort.

### **Groep van achttien**

Als voldoende bekend mag ik veronderstellen, dat terstond na de verkiezingen 1967 door de zgn. groep van achttien, bestaande uit zes vertegenwoordigers van ieder der drie partijen de grondslag werd gelegd voor een definitief samengaan, dat dan nu na 13 jaar zijn voltooiing vindt.

Aangezien ik mij beperk tot de periode tot 1968 toen ik de voorzittershamer kon overdragen vermeld ik twee factoren die in die eerste jaren de ontwikkelingen hebben vertraagd.

Vooreerst bleek uit de samenkomsten van de groep van achttien en uit de teksten van uitgebrachte rapporten dat er een taalprobleem bestond. Teksten die met name de AR als muziek in de oren klonken werden in de KVP met enige verbijstering ontvangen. Wij moesten letterlijk en figuurlijk, elkanders taal leren verstaan.

Vershillen ook in de sfeer en de wijze van doen. Hier in Den Bosch weer bijeen denk ik aan de massale slotbijeenkomst voor de verkiezingen, die hier volgens traditie werd gehouden. Na afloop arm in arm met Jan de Quay de straat op, achter de harmonie aan, gevolgd door de hele menigte. Voor ons in die tijd een heerlijk gebeuren, door anderen hoofdschuddend gade geslagen.

### **Politieke ommekeer**

De tweede verdragende factor: ik zei zoëven dat de periode '63-'67 voor de partij als zodanig gunstig was geweest met een uitstekende sfeer in partijbestuur en partijraad. Maar dit gold bepaald niet voor de politieke gang van zaken. Deze dient hier kort te worden vermeld aangezien de gevolgen daarvan na de definitieve start in 1967 in negatieve zin van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de christen-democratische samenwerking. De recente parlementaire historie heeft aangetoond, dat een verkiezingssucces nog niet per se inhoudt succes bij de kabinetsformatie. Zo was het ook in 1963: informatie-opdracht aan Romme, formatieopdracht aan fractievoorzitter De Kort: mislukking. Informa-

tieopdracht aan, hoe kon het anders: Beel. Formatieopdracht aan De Quay. Deze verklaarde zich op onze aandrang alsnog bereid in een te vormen kabinet zitting te nemen, zij het als vice-premier, terwijl Zijlstra bereid was gevonden premier te worden, uiteraard op voorwaarde dat de KVP daarmee zou instemmen. Voor mij was dit een wenkend perspectief, mede tegen de achtergrond van chr. democratische samenwerking.

Maar in een spoedvergadering van het Partijbestuur werd dit voorstel van de tafel geveegd. Er moest, hoe dan ook, een KVP-minister-president komen. Na veel strubbelingen kwam dan het kabinet-Marijnen tot stand, voortzetting van de samenwerking met de VVD, geladen met een tijdbom: het radio- en televisiebeleid, waarover tijdens de formatie geen overeenstemming was bereikt. Deze bom ontplofte reeds na bijna twee jaar, niet in de Tweede Kamer, maar in het Catshuis.

Ondanks pogingen van Schmelzer als informateur bleek een oplossing niet mogelijk, dus ook geen samenwerking met de VVD.

## **Kabinet Cals**

Hierna werd het kabinet-Cals geformeerd, combinatie met de PvdA. Mijns inziens kon dit niet. Een verkiezingsoverwinning met als leidraad: voortzetting van het beleid van het Kabinet-De Quay en dan, zonder verkiezingen, wijziging in de politieke grondslag van het kabinet. het heeft mij deugd gedaan dat Cals in een interview met Puchinger in 1968 heeft gezegd: „Met de wetenschap van nu zou ik willen zeggen: het was inderdaad beter geweest de Kamer te ontbinden en verkiezingen uit te schrijven.”

Het verdere verloop is bekend: val van het kabinet Cals, verkiezingen, de KVP van 50 naar 42 zetels. Het kabinet-De Jong kwam tot stand, samenwerking met de VVD, spijststemmers bij de AR, christen-radicalen bij de KVP. Dit alles is van grote invloed geweest op de op gang gebrachte ontwikkeling van de chr. democratische samenwerking.

De vraag blijft voor mij altijd nog: hoe zou deze ontwikkeling zijn geweest indien het kabinet Zijlstra-De Quay tot stand zou zijn gekomen en vier jaar zou hebben geregeerd? Geen kabinet Marijnen, geen kabinet-Cals met een andere politieke grondslag zonder verkiezingen, geen twee kabinetscrises in vier jaar . . .

## **Steenkamp**

Maar gedane zaken nemen geen keer: in 1968, toen ik heenging als voorzitter waren de perspectieven voor samenwerking en een mogelijke fusie bepaald niet rooskleurig. In gemeenten en provincies had de gedachte gestalte gekregen, maar zonder aan persoonsverheerlijking te willen doen mag toch gezegd worden, dat wanneer er niet een man was geweest met een ontembaar enthousiasme, idealisme en een grote overtuigingskracht, wanneer er geen Piet Steenkamp zou zijn geweest, zou de bijeenkomst van vandaag vermoedelijk niet hebben plaats gevonden.

Na mijn poging om – zij het hier en daar te fragmentarisch – een schets te geven over het wel en wee van de RKP en de KVP mag er overheersen een gevoel van dankbaarheid voor wat zovelen in al die jaren, waarin onafgebroken regeringsverantwoordelijkheid werd gedragen, in samenwerking met anderen, met vallen en opstaan, met grote inzet en offers hebben weten te bereiken.

Het is dan ook aan het CDA om te tonen dat in eendrachtige samenwerking kan worden voortgebouwd en dat, juist ook in de zorgelijke omstandigheden waarin ons land verkeert, een krachtige bijdrage aan de verdere ontwikkeling, nationaal en internationaal, kan worden geleverd.